

สู่แดนมหัศจรรย์สีชมพู : พัฒนาการของขบวนการนักศึกษา
“ม.อ.ปัตตานี” จากการชุมนุมประท้วงกรณีสะพานกอตอถึง
หลัง 6 ตุลาคม 2519

(Towards the Miracle of the Pink Land: Development of PSU
Pattani's Student Movement from Koto Case Protest to Post
Incident of 6 October 1976)

พิเชฐ แสงทอง*

อ.ด.(วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ), รองศาสตราจารย์
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

**Corresponding Author E-mail: pichate2000@yahoo.com*

Received: October 9, 2020

Revised: December 29, 2021

Accepted: December 29, 2021

Available: December 30, 2021

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ปัตตานีในห้วงอารมณ์ตุลา: เรื่องเล่าและ
ความทรงจำในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททั่วไป
จากวิทยาเขตปัตตานี ประจำปีงบประมาณ 2564

A b s t r a c t

This article analyzed memoirs and narrative stories of the former student who studied at Prince of Songkla University (PSU), Pattani Campus. They were social and political activists during the period of pre- and post-incident 6 October 1976, The article explained the social, political, and community movements which were the context of PSU during its inception period. The findings showed that the incidents of protest about murdering a group of villagers and dumping bodies in to Saiburi river (at the Koto bridge) were the critical turning point for the student movement to learn and gradually developed knowledge, mood, feelings as well as relationships in conducting activities with friends from different institutions in both inside and outside the region, resulting in strong social and political consciousness. The learning processes could be related to mainstream discourse of the movements of students, gardeners, farmers and labors throughout the country during this period.

Keywords:

The student movements, Communist Party of Thailand, identities

บทคัดย่อ

บทความวิเคราะห์เรื่องเล่าความทรงจำของอดีตแกนนำ นักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่เคลื่อนไหวทำกิจกรรมทางสังคมและการเมืองในช่วงก่อน และหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เพื่ออธิบาย ความเคลื่อนไหวทางสังคม การเมือง และชุมชน อันเป็น บริบทของมหาวิทยาลัยในช่วงเริ่มต้นก่อตั้ง การศึกษาพบว่า เหตุการณ์การชุมนุมประท้วงกรณีการฆาตกรรมประชาชน แล้วทิ้งศพลงแม่น้ำปัตตานีที่บริเวณสะพานกอดต่อ ได้เป็น จุดหักเหสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาได้เรียนรู้ ก่อนจะค่อย ๆ พัฒนาความรู้ ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนความสัมพันธ์ในด้านการทำกิจกรรมกับเพื่อน นักศึกษาจากสถาบันอื่น ๆ ทั้งในภูมิภาค และนอกภูมิภาค จนเกิดสำนักทางสังคมและการเมืองที่เข้มแข็งและเข้มข้น โดยการเรียนรู้ดังกล่าวสัมพันธ์กับวาทกรรมกระแสหลัก ของขบวนการนักศึกษา ชาวไร่ ชาวนา และผู้ใช้แรงงาน ทั่วประเทศในยุคนั้น

คำสำคัญ:

ขบวนการนักศึกษา, พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย, อัตลักษณ์

บทนำ

เหตุการณ์ประท้วงใหญ่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อปลายปี พ.ศ. 2518 ต่อเนื่องถึงต้นปี 2519 อันเนื่องมาจากเหตุการณ์นำวิทยุอินทราร้ายชาวบ้านจนถึงแก่วิตแล้วโยนศพลงแม่น้ำปัตตานีนั่น ไม่เพียงแต่เป็นอนุสาวรีย์ของการลุกฮือของประชาชนชาวจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความพร้อมเพียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเท่านั้น แต่ยังมีความหมายสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งที่ก่อเกิดขึ้นในเหตุการณ์นี้ ก็คือการการเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบครั้งแรกของการเคลื่อนไหวของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในการเชื่อมประสานตัวเองเข้ากับประเด็นปัญหาชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งมหาวิทยาลัย และปัญหาสังคมไทยโดยรวมในเวลาต่อมา เหตุการณ์ได้กระตุ้นความสนใจปัญหาสังคมและการเมืองของนักศึกษาในปัตตานีอย่างมีนัยยะสำคัญ กระทั่งยกระดับให้เกิดขบวนการนักศึกษาของมหาวิทยาลัยชายแดนแห่งนี้ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับการเคลื่อนไหวก่อนเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่กรุงเทพมหานคร

บทความนี้จะพิจารณาบรรยากาศของการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับพัฒนาการของขบวนการนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ในยุคนั้น ผ่านการวิเคราะห์และตีความเรื่องเล่าและความทรงจำที่เล่าโดยอดีตผู้เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษาผู้มีบทบาทและส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวดังกล่าว โดยวิเคราะห์ภาคปฏิบัติตลอดจนแนวความคิดของนักศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นพลวัตการเติบโตในช่วงเวลานั้น ภายใต้เงื่อนไขว่ามีความสัมพันธ์กับบริบทชุมชน บริบทมหาวิทยาลัย บริบทชุมชนชายแดนใต้ และบริบทสังคมไทยโดยรวมอย่างไร

จากเวรยามสู่ผู้สังเกตการณ์ในสนามความทุกข์: จุดเริ่มต้นของนักศึกษาในการเรียนรู้ชุมชนด้วยเหตุที่เป็นมหาวิทยาลัยเปิดใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2511-2517 มีเปิดการเรียนการสอนเพียงคณะศึกษาศาสตร์คณะเดียว

ทำให้ก่อนหน้านี้เหตุการณ์ชุมนุมประท้วงใหญ่กรณีสะพานกอตเมื่อปลายปี พ.ศ. 2518 นั้น บรรยากาศของกิจกรรมนักศึกษาไม่ค่อยดีนัก มีผู้เรียนที่เดินทางมาจากทั่วประเทศ ในรุ่นรหัส 2518 มีนักศึกษามาจากทุกสารทิศโดยสารรถไฟมา ตั้งแต่เชียงใหม่ ขอนแก่น ชลบุรี โดยมีนักศึกษาชาวใต้จากทุกจังหวัดยังเป็นกลุ่มส่วนใหญ่อยู่

กิจกรรมของนักศึกษาส่วนใหญ่มักจะเป็นไปทางด้านบันเทิง เช่น งานเต้นรำ งานเลี้ยงรุ่น งานเลี้ยงรับน้องจังหวัด รวมทั้งงานทางด้านการกีฬา ที่มีกีฬาสี่ และการแข่งขันฟุตบอลระหว่างมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยเฉพาะกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ (ม.อ.หาดใหญ่) นั่นถือเป็นประเพณีที่ทำมาก่อนหน้านั้นแล้ว ในบรรยากาศเช่นนี้ จึงหานักศึกษาที่สนใจกิจกรรมทางด้านการเมืองได้ไม่มากนัก

อย่างไรก็ดี บทบาทที่สำคัญยิ่งของนักศึกษาและประชาชน ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่กรุงเทพมหานครก็แผ่ซ่านมาถึงปัตตานี เช่นเดียวกัน หากจะกล่าวว่บริบทสังคมไทย หลัง 14 ตุลาคม 2516 ถึงก่อน 6 ตุลาคม 2519 เป็นห้วงเวลาแห่งการออกเยของสิทธิและเสรีภาพ ก็กล่าวได้เช่นกันว่าการออกเยเหล่านั้นก็แผ่ซ่านมายังปัตตานีด้วย ก่อให้นักศึกษาจำนวนหนึ่งได้รู้สึกชื่นชมในการกระทำอันห้าวหาญของนักศึกษาในกรุงเทพฯ และใช้ความรู้สึกนั้นเป็นแรงบันดาลใจในการขยายวงความสนใจทางสังคมและการเมือง ตลอดจนขยายวงกิจกรรมของตนให้กว้างขวางขึ้นออกนอกรั้วมหาวิทยาลัย (กองบรรณาธิการ, 2528, น.31) ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า พ.ศ. 2517-2518 ได้มีสถานะเป็นห้วงเวลาแห่งการเรียนรู้ทางการเมือง อดีตผู้นำนักศึกษายุคนั้นแล้วว่า

“เมื่อเสรีภาพเบ่งบาน จึงมิใช่จะมีแต่ในรั้วมหาวิทยาลัย แม้ในโรงงาน ในโรงเรียน ในทุก ๆ พื้นที่ ทั้งในเมือง ชนบท ต่างได้ชิมรสอันหอมหวานนี้ไปด้วยกันทั้งสิ้น จนบางที บางคนถึงกับบ่นว่า เสรีภาพ

ประชาธิปไตยจะมาก จะเกร่อเกินไปหรือเปล่า

ในป่าเขาลำเนาไพรทุกแห่งหน คนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่สู้รบกับรัฐบาลด้วยกำลังอาวุธ ความคิด และวัฒนธรรมก็แย่งชิงพื้นที่เข้ามาสู่เมืองทุกที ๆ ไม่เว้นแม้แต่กับเด็ก ๆ นักศึกษาในมหาวิทยาลัย ที่มีบางส่วนได้รับกลืนอายุความคิด ‘สีแดง’ มาเผยแพร่ให้กับเพื่อน ๆ คนทำกิจกรรม” (วณิช สุนทรนนท์, 2557)

บทบาทของประชาชนในเหตุการณ์ครั้งนี้เอื้อให้การเมืองกลายเป็นสิ่งที่คนในสังคมทุกหมู่ชนให้ความสนใจไปด้วย บรรยายภาศใน ม.อ.ปัตตานี ในช่วงดังกล่าวก็แทบจะไม่ต่างจากร่วมมหาวิทยาลัยทั่วไปที่ความสำเร็จของ 14 ตุลาคม นำมาสู่ความหอมหวานแห่งสิทธิและเสรีภาพ มีนักศึกษาจำนวนหนึ่งริเริ่มการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ในลักษณะการรวมกลุ่มต่าง ๆ โดยลักษณะการรวมกลุ่มมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน คือ รูปแบบที่ไม่เป็นทางการ และเป็นทางการ (วณิช สุนทรนนท์, สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2563)

ในรูปแบบที่เป็นทางการ เป็นการดำเนินการภายใต้สโมสรนักศึกษา ซึ่งไม่ได้เป็นองค์การนักศึกษาที่มีการแบ่งเป็นฝ่ายบริหารและฝ่ายสภาเหมือนหลาย ๆ ปีต่อมา ทว่ามีรูปแบบหรือโครงสร้างในรูปของคณะกรรมการที่ประกอบด้วยตัวแทนชั้นปีต่าง ๆ ทั้งหมดน่าจะเป็นของคณะศึกษาศาสตร์ที่เป็นคณะที่มีมาก่อนเกือบ 10 ปี

กลุ่มที่เป็นทางกรนี้นับรวมถึงกิจกรรมในรูปแบบชมรมซึ่งจะต้องขึ้นตรงต่อสโมสรนักศึกษาด้วย ซึ่งขณะนั้นมีอยู่หลายกลุ่ม เช่น ชมรมสังคมศาสตร์ ชมรมอาสาพัฒนาชนบท เป็นต้น

กลุ่มทำกิจกรรมในอีกรูปแบบหนึ่งก็คือที่ไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่มลักษณะนี้ มักจะเป็นลักษณะกลุ่มอิสระ โดยนักศึกษารวมกลุ่มกันตั้งขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมไปในแนวทางเนื้อหาที่สมาชิกในกลุ่มชอบ เช่น กลุ่มอาสา กลุ่มกีฬา กลุ่มอ่านหนังสือและเรียนรู้การเมือง กลุ่มนักศึกษามุสลิม เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ทั้ง 2 กลุ่มนี้ก็ไม่ได้แยกจากกันเด็ดขาด แต่สัมพันธ์กันบนฐานของการเรียนรู้ประสบการณ์ทางความคิดและปฏิบัติการไปพร้อมกัน ๆ โดยแหล่งสำคัญแหล่งหนึ่งของจากกิจกรรมภาคสนามในยุคนั้น นอกจากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยซึ่งยังมีหนังสือไม่มากนัก ก็ยังมีห้องหนังสือซึ่งนักศึกษาได้รวบรวมเงินจัดหาหนังสือเข้ามาอ่านกันเองได้หอพัก 4 ซึ่งริเริ่มโดยวณิช และเพื่อน ห้องนี้รับรู้กันว่าชื่อ “ห้องหนังสือนางนวล” ของกลุ่มพิราบขาว มีผู้เข้าร่วมทั้งผู้หญิงและผู้ชายจำนวนมาก โดยสมาชิกรวบรวมเงินจัดซื้อหนังสือที่หาในห้องสมุดไม่ได้มาเก็บรวบรวมไว้แบ่งกันอ่าน หนังสือส่วนใหญ่ นอกจากเป็นแนววรรณกรรมก้าวหน้าตามยุคสมัยแล้ว ยังมีหนังสือทฤษฎีทางการเมืองอีกหลายสำนัก ที่สำคัญมีการตกแต่งประดับประดาห้องด้วยภาพโปสเตอร์ขนาดใหญ่ของเจ้าสำนักคิดทางสังคมและการเมือง ตลอดจนนักเคลื่อนไหวทางการเมืองฝ่ายซ้ายมากมาย ตั้งแต่ คาร์ล มาร์กซ เหมา เจอติง ไฮ จิมีนห์ เซ เกวารา เป็นต้น จึงทำให้เป็นห้องกลุ่มที่บรรยากาศน่าเกรงขามสำหรับนักศึกษาโดยทั่วไป

ในช่วงที่เกิดเหตุการณ์ประท้วงกรณีวินาโยธินสังหารชาวบ้านแล้วทิ้งศพลงแม่น้ำนั้น นักศึกษา ม.อ.ปัตตานี กำลังคร่ำเคร่งกับการเรียนในภาคการศึกษาที่ 2/2518 การประท้วงเริ่มต้นขึ้นที่หน้าศาลากลางจังหวัดห่างจากมหาวิทยาลัยราว 3 กิโลเมตร มีการเดินขบวนโดยคณะนักเรียนตัวเล็ก ๆ เข้าร่วมชุมนุมที่ศาลากลาง ขณะที่นักศึกษาส่วนใหญ่ในมหาวิทยาลัยยังไม่ค่อยรู้ชัดเจนนักว่าเกิดอะไรขึ้น โดยเฉพาะนักศึกษาหน้าใหม่ และเป็นชาวไทยพุทธ จะรู้ได้ช้ากว่านักศึกษามุสลิมในพื้นที่เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องภาษาและการสื่อสารกับชาวบ้านทั่วไป

“เมื่อเดินตรไปมาฟังคนนั้นพูดทีคนนี้พูดที จึงรู้เรื่องขึ้นมาเลา ๆ ว่านักเรียนมาทำการประท้วง ฉันสงสัยว่าประท้วงอะไรกันหรือเห็นมีแต่เด็ก ๆ ทั้งนั้น จึงสอบถามบรรดาผู้ใหญ่ที่มาร่วมชุมนุมประท้วงด้วย

ก็ได้คำตอบว่ามีคนมุสลิมถูกทหารฆ่าตาย 5 คน แล้วนำศพไปทิ้งที่สะพาน
แห่งหนึ่งบริเวณรอยต่อระหว่างจังหวัดปัตตานีกับนราธิวาส” (น. 21)

สิ่งที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่จะมีส่วนร่วมหรือไม่
ของขบวนการนักศึกษา ซึ่งตอนนั้นมืองค์กรที่เรียกว่า “สโมสรนักศึกษา”
เป็นองค์กรหลัก ก็คือการประเพณีการชุมนุมประท้วงและกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วง
ว่ามีเจตนาที่แท้จริงอย่างไรกันแน่ “นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่แน่ใจว่าคนที่
มาประท้วงมีวัตถุประสงค์อะไรหรือมีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ แอบแฝงอยู่ด้วย
หรือไม่” (น. 25) เนื่องจากนักศึกษาต่างก็มีภาพของขบวนการเรียกร้องแบ่ง
แยกดินแดนเป็นภาพจำที่คอยหลอกหลอน คือภาพจำเรื่องความรุนแรง
ภัยผู้ก่อการร้าย ผสมปนเปไปกับความเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์
รวมถึงปัญหาผู้ก่อการร้ายแบ่งแยกดินแดนที่ปฏิบัติการจับตัวครูและ
คหบดีใน 3 จังหวัดเรียกค่าไถ่ ซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนใต้มาอย่างต่อเนื่อง
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 จนถึง 2518 ยาวนานหลายปี (พิเชฐ แสงทอง, 2550, น.
210 และเสลา เราะจุรี, 2512)

ขณะเดียวกัน กล่าวได้ว่าภาพจำดังกล่าวนั้น ถูกเน้นย้ำถึง
ความรุนแรงและไม่น่าไว้วางใจจากการปฏิบัติการทางทหารของรัฐบาล
ที่มีความตึงเครียดอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. 2511 ด้วยภาพนั้นตอกย้ำให้
ประชาชนและหน่วยงานราชการในสามจังหวัดชายแดนยิ่งเชื่อว่าอันตราย
จากขบวนการแบ่งแยกดินแดนอาจจะเกิดขึ้นกับพวกเขาได้ทุกเมื่อ
ดังที่ปรากฏว่า รัฐบาลได้ริเริ่มปฏิบัติการทางทหารที่แข็งแกร่งขึ้นหลาย ๆ
ปฏิบัติการด้วยกัน เช่น ปฏิบัติการพิเศษสำหรับสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้
ปฏิบัติการรามาคำแหง และการรณรงค์พิเศษต่อผู้ก่อการร้ายในสามจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ โดยใช้กองกำลังผสมทั้งตำรวจพิเศษ และกองกำลังพลเรือน²
(เอกรินทร์ ต่วนศิริ, 2552, น.93)

² เมื่อปฏิบัติการพิเศษดังกล่าวได้รับการดำเนินการร่วมกับปฏิบัติการทางทหารและตำรวจซึ่งครอบคลุมชายแดนภาคใต้เป็นปกติ
อยู่แล้วในช่วงทศวรรษที่ 2510 ทำให้เกิดเหตุการณ์ปะทะกับ “ผู้ก่อการ (ร้าย) มุสลิม” ผู้ก่อการร้ายเสียชีวิต 329 คน ถูกจับกุม
165 คน ยึดอาวุธได้ 1,451 ชิ้น กระสุน 27,538 ลูก ค่ายผู้ก่อการร้ายถูกทำลาย 250 ค่าย (เอกรินทร์ ต่วนศิริ, เรื่องเดียวกัน)

สถานการณ์การเผชิญหน้ากันของ 2 ฝ่ายตั้งแต่เริ่มทศวรรษ 2510 จนถึงขณะที่มีการประทุงั้นนั้น แน่แน่นอนว่าย่อมก่อให้เกิดภาวะเสียขวัญ ตลอดจนความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินแก่คนทั่วไป และน่าจะเป็นบรรยากาศที่บีบคั้นที่ปกคลุมชายแดนภาคใต้หนาแน่นพอสมควร ความรู้สึกเช่นนี้สะท้อนให้เห็นจากแนวทางในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษา (ผ่านสโมสร) มหาวิทยาลัย ต่อการชุมนุมประท้วงกรณีมาตรการฆาตกรรมชาวบ้าน ทั้งสะพานกอดตอดังกล่าว ความไม่มั่นใจนี้นำไปสู่การแสดงท่าทีต่อการประท้วงที่ค่อนข้างเป็นไปในลักษณะการระแวงระวังภัยของมหาวิทยาลัย และนักศึกษาจำนวนมาก ความวิตกกังวลว่าการชุมนุมจะบานปลายเป็นความรุนแรง ตลอดจนความกลัวการแทรกซึมจากผู้ก่อการร้าย ทำให้องค์กรนักศึกษาซึ่งนำโดยสโมสรนักศึกษาออกมาตราการเฝ้าระวังในมหาวิทยาลัย นัยว่าเพื่อป้องกันอันตรายที่จะพึงเกิดขึ้นกับนักศึกษา วิธีการนี้ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากมหาวิทยาลัย

มาตรการรักษาความปลอดภัยทำโดยการให้นักศึกษาชายชั้นปี 1 และปี 2 ปฏิบัติหน้าที่เวรยาม แยกกันเฝ้าระวังเป็นจุด ๆ ให้ห่างพอที่จะตะโกนส่งข่าวถึงกันได้ “เพื่อคอยดูว่าผู้คนที่มาประท้วงจะเข้ามาในมหาวิทยาลัยหรือไม่ จะได้ตะโกนบอกหรือหาทางป้องกันได้ทัน” (น. 25)

การได้อยู่เวรยามถือเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่งของสมาชิกใหม่ที่ได้เข้ามาอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัย โดยมีสโมสรนักศึกษาให้การดูแลเป็นอย่างดี มีน้ำชา กาแฟบริการ โดยเฉพาะบริการจากหอพักนักศึกษาหญิง จะสร้างกำลังใจให้แก่ที่มอยู่เฝ้าเป็นพิเศษ ขณะเดียวกัน มาตรการนี้เมื่อได้รับการยอมรับจากมหาวิทยาลัยด้วย มหาวิทยาลัยก็ขอความร่วมมือไปยังอาจารย์ขอให้ไม่เช็คขาดนักศึกษาที่ต้องเข้าเวรยาม ถ้าเขามีวิชาเรียนวันรุ่งขึ้น ขณะที่ด้านเนื้อหาการเรียนการสอน ก็มีนักศึกษาหญิงให้ความช่วยเหลือทำบันทึกการเรียนให้เพื่อน ๆ ผู้ชายที่เข้าเวรอย่างครบถ้วน (น. 26)

มาตรการดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นว่าสโมสรมักศึกษา ภายใต้การดูแลของมหาวิทยาลัยในหัวเวลานั้นให้ความสำคัญกับการดูแลนักศึกษาให้ปลอดภัยอยู่ภายในรั้วมหาวิทยาลัยอย่างสูงยิ่ง การใช้กำลังนักศึกษาเข้าใหม่เป็นกำลังหลัก เสมือนการรับน้องแบบหนึ่งที่อาจหล่อหลอมให้เกิดความวิตกกังวลถึงปัญหาทางสังคมและการเมืองที่อาจจะกระทบกับนักศึกษาในมหาวิทยาลัย แต่ในอีกด้านหนึ่งก็กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมากด้วยเช่นกัน

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ขณะที่มหาวิทยาลัยร่วมมือกับสโมสรมักศึกษาพยายามสร้างระบบป้องกันนักศึกษาจากการชุมนุมประท้วงที่แข็งแกร่ง ทำให้นักศึกษาเกิดความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยว่ามีความลึกซึ้งซับซ้อนและอันตรายอย่างไร มหาวิทยาลัยจึงต้องป้องกันอย่างรัดกุมเช่นนี้

สิ่งนี้เองจึงเป็นที่มาของการที่นักศึกษาบางส่วนที่เคยเข้าเวรยามก็ได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ประท้วงกับชาวบ้าน และนักเรียนด้วย ขณะเดียวกันนักศึกษาบางส่วน ซึ่งเคยจัดกิจกรรมกันมาก่อนแล้วก็แหกมดิสโมสรมด้วยการเข้าร่วมการชุมนุมในต่างรูปแบบออกไป เช่น การไปร่วมแสดงละครเวทีจำลองเหตุการณ์สังหารหมู่ เป็นต้น โดยทีมแสดงละครได้รับการชักชวนโดยรุ่นพี่ ๆ จาก ม.อ.หาดใหญ่ และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ ที่ลงมาร่วมกิจกรรมด้วย (วาณิช สุนทรนนท์, 2554, น. 26 และสัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2563)

การได้เข้าร่วมชุมนุม ได้ฟังการอภิปรายบนเวที ได้ดูการแสดงและสัมผัสอารมณ์และความรู้สึกของผู้ประท้วง ทำให้นักศึกษาบางส่วนเริ่มที่จะไม่มั่นใจในข่าวสารเกี่ยวกับชาวบ้านผู้ประท้วงที่เคยได้รับว่าเป็นความจริงแค่ไหนอย่างไร วาณิช เล่าไว้อย่างน่าประทับใจตอนหนึ่งว่า

“ฉันได้เห็นการอดหลับอดนอนของผู้มาประท้วง ผู้ที่มีหลายสิ่งหลายอย่างร่วมกัน หรือเหมือนกัน คือเกลียดการถูกเหยียดหยาม

เกลียดการข่มเหงรังแก เกลียดการเข่นฆ่า เกลียดความอยุติธรรม ผู้คนที่น่าสงสารเหล่านี้หรือคิดจะแบ่งแยกดินแดน ฉันไม่เชื่อ อย่างน้อยที่สุดไม่น่าจะใช่เวลานั้น จากความรู้สึกเฉย ๆ มาเป็นความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ สงสาร และอยากช่วยเหลือ ฉันนำเรื่องนี้มาคุยกับเพื่อน ๆ หลายคนในมหาวิทยาลัย ว่าเราต้องทำอะไรสักอย่างหนึ่งแล้ว” (น. 27)

ข้อความข้างต้นจะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสำนึกของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ในขณะนั้น ภายหลังได้สัมผัสบรรยากาศ ได้สังเกตลักษณะอาการของเด็กนักเรียนและชาวบ้านผู้เข้าร่วมชุมนุม จะว่าไปแล้วสิ่งนี้ก็เปรียบเสมือนการลงพื้นที่ไปแสวงหาความจริงเพื่อหล่อหลอมตนเอง หรืออีกนัยหนึ่ง คือการประกอบสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนของวัยรุ่น เนื่องจากตั้งแต่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยมาอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2512 จนถึง พ.ศ. 2517 กิจกรรมของนักศึกษายังคงไม่มีประเด็นทางสังคมและการเมืองเท่าใดนัก แต่มีลักษณะเป็นกิจกรรมแบบนักเรียนนักศึกษา เน้นกิจกรรมภายใน เช่น การกีฬา การแสดงผลงาน และความสามารถ เป็นต้น การออกมาร่วมกิจกรรมทางการเมืองจึงเป็นกระบวนการของการสร้างตัวตนของนักศึกษาในขณะนั้นนั่นเอง

สภาวะ “ระหว่างเขาควาย” ของสโมสรนักศึกษา

อย่างไรก็ดี จากข้อมูลบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อมเล่าถึงบรรยากาศของนักศึกษาในยุคหนึ่งที่สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้สังคมชนบทกันอย่างแพร่หลาย กิจกรรมลักษณะนี้ในช่วง พ.ศ. 2515-2516 ก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้น เป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่ง และได้รับความนิยมไปทั่วทุกมหาวิทยาลัยในวงกลาง ที่เห็นได้ชัดคือ กิจกรรมชมรมอาสาพัฒนาชนบท เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยมหิดล ในพื้นที่ชนบท

ชายแดนใต้ ชมรมจากมหาวิทยาลัยเหล่านี้ก็ส่งนักศึกษามุสลิมลงมา เช่น บรรจง บินกาซัน เสาวนีย์ จิตต์หมวด เป็นต้น (เอกรินทร์ ต่วนศิริ, 2552, น.88)

แต่กิจกรรมที่น่าจะมีนัยยะสำคัญต่อการเติบโตของขบวนการนักศึกษาใน ม.อ.ปัตตานี ก็คือการที่นักศึกษาส่วนกลางได้ลงมาเผยแพร่ความคิดด้านประชาธิปไตยหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยหัวเรือใหญ่ก็คือ นักศึกษามุสลิมจากหลายมหาวิทยาลัยที่มาร่วมตัวกันในนามกลุ่มสลัดัน โดยในขณะนั้น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) มีภารกิจในการออกสู่ชนบทเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตยทั่วประเทศ ทางกลุ่มสลัดันก็ได้ “ขอแบ่งงานในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้...มาเป็นการเฉพาะ” (เอกรินทร์ ต่วนศิริ, 2552, น.96) เพราะเป็นท้องถิ่นภูมิลำเนาของนักศึกษากลุ่มนี้ ทำให้สามารถสื่อสารกับประชาชนซึ่งมักจะใช้ภาษาไทยไม่ได้ได้ดี

ด้วยความพิเศษเฉพาะของพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ทำให้กลุ่มนักศึกษาสลัดันได้เข้าไปรบกวนขอบอย่างเต็มที่เพื่อที่จะรณรงค์เผยแพร่เรื่องประชาธิปไตยให้แก่ชาวบ้าน การเก็บข้อมูลต่างๆ จากชาวบ้านที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ ก็ได้มีมากขึ้น ชาวบ้านได้ให้การสนับสนุนกลุ่มสลัดันจำนวนมาก หลังจากเก็บข้อมูลกลุ่มสลัดันก็ได้มีโอกาสเข้าพบนายกรัฐมนตรี เพื่อรายงานข้อมูลสิ่งที่ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกับชาวบ้าน (เอกรินทร์ ต่วนศิริ, 2552, น.96)

นักศึกษากลุ่มนี้ ต่อมาได้มาเป็นผู้สร้างบทบาทนำในเหตุการณ์ชุมนุมกรณีสังหารทิ้งสะพานกอตอ โดยเป็นแกนนำผู้ก่อตั้งกลุ่มพิทักษ์ประชาชนชายแดนใต้ในเหตุการณ์นี้ ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมแนวทางการชุมนุม เป็นตัวแทนผู้ประท้วง และประสานงานกับฝ่ายรัฐบาล ตลอดจนนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เดินทางลงมาช่วย

บทบาทที่โดดเด่นเช่นนี้ทำให้นักศึกษาได้รับการยอมรับในพื้นที่เป็นอย่างมาก พวกเขาถูกจดจำในฐานะผู้ที่มีบทบาทในการต่อสู้เพื่อท้องถิ่นของตน มีความน่าเชื่อถือ จึงมีส่วนในการสร้างความตื่นตัวด้านการเมืองและสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านในชนบทชายแดนใต้ยุคนี้อย่างกว้างขวาง ดังปรากฏว่าระหว่างเหตุการณ์การชุมนุมประท้วงที่หน้าศาลากลาง จังหวัดปัตตานี ต่อเนื่องไปจนถึงที่มีสียุดกลาง จังหวัดปัตตานี กลุ่มนักศึกษาสาละตัน ซึ่งได้เข้าไปเป็นคณะกรรมการร่วมจัดการการชุมนุมกับฝ่ายผู้นำศาสนาและประชาชน ได้ริเริ่มโครงการเรียนรู้ชนบท โดยเป็นผู้นำและผู้ประสานงานส่งนักศึกษาที่เข้ามาร่วมการชุมนุมประท้วงจากหลายมหาวิทยาลัยออกไปหาชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ “ออกไปถามความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการประท้วงที่เกิดขึ้น” (วานิช สุนทรนนท์, 2554, น. 53)

การตกอยู่ในสถานะอริหลักอริเหลือ หรือที่เรียกว่าอยู่ “ระหว่างเขาควาย” (dilemma) ของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในขณะนั้น หน่วยงานที่น่าจะต้องแบกรับกับความกดดันมากที่สุดก็คือ “สโมสรนักศึกษา” เพราะด้านหนึ่ง หน่วยงานนี้เป็นตัวแทนและปากเสียงของนักศึกษา แต่อีกด้านหนึ่ง พวกเขาถูกสอดส่องโดยมหาวิทยาลัย ซึ่งถือว่าเป็นหน่วยงานของรัฐที่ต้องดำเนินตามนโยบายของรัฐ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ในระยะแรกที่ได้รับรู้ถึงการชุมนุมของชาวบ้าน สโมสรนักศึกษาได้ออกมาตรวจการปกป้องคุ้มครองนักศึกษาและมหาวิทยาลัยจาก “ภัยที่ไม่ได้คาดคิด” อันอาจจะถูกแทรกแซงอยู่ในที่ชุมนุม โดยมีนักศึกษาจำนวนหนึ่งแหกประกาศสโมสร โดยการเข้าไปร่วมมีบทบาทในการชุมนุมด้วย แต่เมื่อสถานการณ์ตึงเครียดมากขึ้น รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงอาการไม่แยแสต่อข้อเสนองานของผู้ชุมนุม ทั้งยังเสียดเย้ยเสียอีกว่า “ถ้าเป็นงานฝังลูกนิมิต...จะไป” เมื่อประกอบกับการจัดการการชุมนุมของรัฐที่ปล่อยให้เกิดเหตุระเบิดกระแทกมีผู้เสียชีวิตอย่างน่าสงสัย จึงทำให้

บรรยากาศการประท้วงยิ่งตึงเครียดมากขึ้น และขยายวงไพบุลย์ของผู้เข้าร่วมชุมนุมออกไปอีก

บรรยากาศภายนอกมหาวิทยาลัย ที่อยู่ไกลออกไปเพียง 3 กิโลเมตร เมื่อประกอบกับการที่นักศึกษา ม.อ.ปัตตานีกลุ่มหนึ่งได้ออกไปสัมผัสกับการชุมนุม ออกสู่ท้องถื่น ได้รู้ได้เห็นปัญหาชาวบ้าน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน ทำให้นักศึกษาเหล่านั้นอดทนไม่ได้ที่จะไม่เรียกร้องให้สโมสรนักศึกษาแสดงบทบาทที่เหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง วาทกรรมต่อต้านปฏิบัติการที่ไม่เป็นธรรมของรัฐที่แพร่กระจายอยู่ทั่วประเทศทั้งในหมู่ผู้ใช้แรงงาน เกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ และนักศึกษา โดยเฉพาะที่กรุงเทพมหานคร มีอิทธิพลต่อความรู้สึกและความคิดของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ด้วยเช่นกัน โดยนักศึกษากลุ่มหนึ่งได้รู้จักและสนิทสนมสัมพันธ์กับตัวแทนสหภาพแรงงาน นักกิจกรรมทางการเมือง ตลอดจนนิสิตนักศึกษา ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยที่ลงมาให้การช่วยเหลือการชุมนุมหลายคน ในจำนวนนี้ สุธรรม แสงประทุม เลขาธิการศูนย์นิสิตฯ ดูเหมือนจะดำเนินบทบาทที่น่าประทับใจที่สุดในการนี้ วาณิช เล่าจากและบรรยากาศที่ชี้ชวนให้เห็นถึงความศรัทธาต่อปฏิบัติการของสุธรรมว่า

“ฉันรู้จักคุณสุธรรม แสงประทุม และคุณประยูร อัครบวร ซึ่งเป็นนักศึกษาที่ลงมาจากกรุงเทพฯ ที่นี้ คุณสุธรรมมาทำหน้าที่ประสานงานระหว่างศูนย์พิทักษ์ประชาชนซึ่งเป็นผู้นำการประท้วงกับตัวแทนรัฐบาล พี่ ๆ เขาเข้ามานั่งคุยกันในห้องทำงานของพวกเรา ก่อนจะนอนกันในห้องของฉันที่หอพัก 3 ในห้องนอนเราคุยกันอีกหลายเรื่อง ฉันจำได้ว่าคืนนั้น คุณสุธรรมนุ่งผ้าขาวม้าผืนเดียว นอนบนเตียง ขณะที่ฉันและเพื่อน ๆ นั่งล้อมรอบเตียงที่พี่เขานอน คุณสุธรรมเป็นคนคุยเก่ง มีหลักการและเหตุผลดีมาก พวกเรานั่งฟังกันจนพี่เขาหลับไปเอง จึงแยกย้ายกันห้องใครห้องมัน” (น. 44)

บรรยายกาศดังกล่าวเห็นได้ถึงกระบวนการเรียนรู้ผ่านการฟังคำบอกเล่าจากตัวแทนนักศึกษาส่วนกลางซึ่งมีประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวประเด็นทางสังคมและการเมือง ลักษณะของการเรียนรู้หากพิจารณาจากภาพบรรยายดังกล่าวก็เปรียบเสมือน “ครู” ที่กำลัง “สอน” นักเรียนอยู่เพียงแต่สถานะความเป็นนักศึกษาด้วยกันทำให้ระยะห่างระหว่าง 2 ฝ่ายไม่มากนัก ลักษณะการสอนและการเรียนรู้จึงไม่มีรูปแบบที่เป็นทางการ เหตุดังนี้ จึงเป็นไปได้ที่จะทำให้ “บทเรียน” ที่สุธรรมถ่ายทอดแก่นักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ตอนนั้นจะถูกเข้าใจซึมซาบอย่างแจ่มแจ้ง และหล่อหลอมให้กลายเป็นพลังผลักดันให้เกิดการแสดงท่าทีใหม่ของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ในเวลาต่อมา

การชุมนุมกรณีสะพานกอตอ เป็นแม่เหล็กที่ดึงดูดให้นักศึกษาจากจังหวัดอื่น ๆ ตลอดจนตัวแทนสหภาพแรงงานต่าง ๆ ลงมายังปัตตานี แล้วการลงมาของคนเหล่านี้ก็เสริมพลังให้กับนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี สามารถกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการเรียนรู้และการแสดงบทบาททางสังคมและการเมืองในเชิงคุณภาพของตน เพื่อตอบสนองบรรยากาศของท้องถิ่นในขณะนั้นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

อดีตนักศึกษาจำนวนหนึ่งยอมรับว่า เพื่อน ๆ นักศึกษาเหล่านั้นคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้พลพรรคจาก ม.อ.ปัตตานี ได้แสดงที่อยู่ที่ยืนในประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหวทางการเมือง อย่างน้อยที่สุดพวกเขาก็เริ่มจะรู้ตัวแล้วว่า ในฐานะนักศึกษาในมหาวิทยาลัยของชายแดนใต้ เมื่อเกิดเหตุขึ้นเช่นนั้นในชุมชน นักศึกษาควรจะได้แสดงบทบาทเช่นไร ความทรงจำของวานิช อีกตอนหนึ่งได้เล่าถึงจุดเปลี่ยนอันสำคัญนี้ไว้ว่า การพูดคุยและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้กับเพื่อน ๆ นักศึกษา ตลอดจนตัวแทนสหภาพแรงงานทำให้ “เรื่องการประท้วงชัดเจน ฉันเองได้รับความคิดดี ๆ จากสภาพการตอนนั้นมากมาย” (น. 44)

โลกแห่งการเรียนรู้ที่กว้างขึ้นดังกล่าวได้ขยายออกไปสู่นักศึกษาคนอื่น ๆ ซึ่งในปี 2518 นั้นเป็นปีแรกที่คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เปิดทำการเรียนการสอนเป็นคณะที่ 2 นับจากคณะศึกษาศาสตร์ ในขณะที่นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ที่ค่อย ๆ ขยายชั้นปีออกมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 ก็มีผู้เรียนทั้ง 4 ชั้นปี รวมแล้วก็ร่วม 500 คน (ดวงมน จิตรจำนง, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563) กระทั่งเกิดคลื่นกระแสเรียกร้องแก้สโมสรมหาวิทยาลัยอีกครั้งหนึ่ง สโมสรมหิตลาดศึกษาฯ ขณะนั้นยังยืนยันที่จะต้องให้ความสำคัญกับการรักษาความปลอดภัยแก่นักศึกษา ก่อนกิจกรรมอื่นใด เนื่องจากการที่จะพิสูจน์ว่ากลุ่มผู้ชุมนุมไม่ถูกแทรกแซงเป็นไปได้อย่างหรือแทบจะไม่ได้เลย “คุณมีความมั่นใจอย่างไรว่าผู้ที่มาทำการประท้วงมีความหวังดีต่อชาติบ้านเมือง” (น. 45) นี่คือการถามที่คณะผู้บริหารสโมสรฯ โยนลงมาให้นักศึกษาส่วนที่เรียกร้องการเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ชุมนุมต้องตอบ

ในสถานการณ์อันคุกรุ่น การชุมนุมเริ่มตึงเครียดมากขึ้น เกิดเหตุระเบิดมีผู้เสียชีวิต สโมสรมหาวิทยาลัย ม.อ.ปัตตานี ถูกกดดันอย่างหนัก กระทั่งประธานสโมสรต้องลาออกถึง 3 คนด้วยกัน เนื่องจากการชุมนุมที่ตึงเครียดทำให้นักศึกษาที่อยากไปเข้าร่วมกับผู้ชุมนุมเพิ่มจำนวนมากขึ้น มีการรวมกลุ่ม และประชุมกดดัน จนกระทั่งเมื่อถึงที่สุด สโมสรมหาวิทยาลัยได้นำของประธานคนที่ 4 (ในสถานการณ์นี้) จึงเรียกประชุมนักศึกษาอย่างเป็นทางการที่หอประชุมใหญ่ เพื่อร่วมกันเสนอวิธีที่จะเข้าไปสนับสนุนกลุ่มผู้ประท้วง ภายใต้เงื่อนไขที่ยอมรับร่วมกันว่าจะต้องไม่ก่อความรุนแรง หรือไม่สนับสนุนความรุนแรง โดยมีมติร่วมกัน 2 ประการ คือ อนุญาตให้นักศึกษาเข้าร่วมการประท้วง แต่ให้อยู่ในฐานะผู้สังเกตการณ์เท่านั้น และให้มหาวิทยาลัยหยุดการเรียนการสอน กดดันให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ลงมาแก้ปัญหาด้วยตัวเอง

ในหมู่นักกิจกรรมซึ่งเคลื่อนไหวอยู่แล้วมองว่า เหตุการณ์ครั้งนี้จะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความตื่นตัวของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ว่าเมื่อปัญหาสังคมได้มาปรากฏอยู่ตรงประตูรั้วมหาวิทยาลัยแล้ว พวกเขาจะตื่นตัว หรือให้ความสนใจศึกษาวิเคราะห์พิพากษ์วิจารณ์ในลักษณะสร้างสรรค์บ้างหรือไม่ เพราะก่อนหน้านี้ แม้จะเกิดเหตุการณ์ชุมนุมเคลื่อนไหวรณรงค์ปัญหาการเมือง ปัญหาแรงงาน ตลอดจนปัญหาสังคมอื่น ๆ ขึ้นในกรุงเทพมหานคร แต่กระแสข่าวที่มาถึง ม.อ.ปัตตานี ก็ไม่สามารถกระตุ้นความตื่นตัวของนักศึกษาได้

อดีตนักกิจกรรมทางการเมืองยุคตุลาคมเห็นว่า เหตุการณ์ในกรุงเทพฯ มีการประท้วงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั้งในกลุ่มเกษตรกร และผู้ใช้แรงงาน แต่เหตุการณ์เหล่านั้นอาจจะอยู่ไกลตัว ทว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นเกิดขึ้นห่างออกไปเพียง 3 กิโลเมตร เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยด้วย ทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงเป็นเครื่องพิสูจน์เจตนาของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ได้เป็นอย่างดี (วรรณชัย ดริยแก้ว, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563)

นักกิจกรรมคนสำคัญในเหตุการณ์ครั้งนั้นคือรุ่งมณี เมฆโสภณ ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญในเหตุการณ์และสร้างจุดเปลี่ยนในเจตนาของนักศึกษาด้วย กล่าวคือนอกจากรุ่งมณีเป็นนักกิจกรรมที่มีประสบการณ์มาก่อนบ้างแล้ว ก่อนเกิดเหตุ เธอก็มีสายสัมพันธ์กับนักกิจกรรมจากกรุงเทพฯ และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ด้วย เนื่องจากเป็นคนกรุงเทพฯ เธอจึงเป็นตัวกลางผู้ประสานระหว่างนักกิจกรรมรุ่นใหม่ใน ม.อ.ปัตตานี กับสถาบันอื่น ๆ ทำให้นักศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมออกสู่ชนบทร่วมกับนักศึกษาทั้งจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ โดยแกนนำฝ่าย ม.อ.ปัตตานี มีหลัก ๆ ก็เช่น วาณิช สุนทรนนท์ อุษษา หวายนำ รุ่งมณี เมฆโสภณ นัยนา มะเย็ง เจ๊ะอูเซ็ง เจ๊ะซูลู

สุวิมล ขอบทำกิจ สว่าง ไหวพริบ กู้เกียรติ จันทราช กัลยา ชูทิพย์ เขาวลิต
ตันติเมธาวี วุฒิชัย กุลนิล สมใจ สังข์แสดมภ์ ทำนอง บุญลัก และเสริม
ศิลป์ เรณูมาศ เป็นต้น

เครือข่ายนักศึกษาจากส่วนกลางสู่ภูมิภาคกับการขับเคลื่อนบรรยากาศ 6 ตุลาคม 2519

การได้มีโอกาสสัมผัสกับปัญหาชุมชนที่ตั้งมหาวิทยาลัย ตลอดจน
การได้สัมผัสกับเพื่อนต่างสถาบัน ทำให้เครือข่ายกิจกรรมของนักศึกษา
ม.อ.ปัตตานี กว้างขวางขึ้นมาก อีกทั้งมันยังสร้างโอกาสให้นักศึกษาได้เข้าไป
มีส่วนร่วมในการลุกฮือพร้อมกันทั่วประเทศจนเป็นเหตุให้เกิดการล้อม
ปราบอย่างรุนแรงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกด้วย

ในช่วงกลางเดือนมกราคม 2519 แม้เหตุการณ์ประท้วงกรณีสะพาน
กอตอจะผ่อนคลายลง รัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช ประกาศยุบสภาให้มีการ
เลือกตั้งใหม่ในเดือนเมษายน 2519 ก่อนจะเดินทางลงมาพบชาวบ้าน
และผู้นำศาสนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งสงขลา ปัตตานี และยะลา
แต่ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการลงมาเพื่อหาเสียงเลือกตั้งมากกว่าจะมา
จัดการปัญหาเรื่องชาวปัตตานีประท้วง เนื่องจากลงมาหลังการยุบสภาผู้แทน
ราษฎรและประกาศวันเลือกตั้งใหม่ในเดือนกรกฎาคมแล้ว ช่วงเวลานี้
นักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ได้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง เชื้อไฟ
แห่งกิจกรรมนักศึกษาและการแสดงออกที่ถูกจุดมาตั้งแต่การชุมนุมดูเหมือน
จะยังลุกโชน และได้ไหลไปรวมเป็นสายเดียวกับสถานการณ์การลุกฮือ
ของนักศึกษา เกษตรกร และผู้ใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ซึ่งคุุณอยู่ใน
ขณะนั้นด้วย³

³ โดยผู้นำนักศึกษาในหัวเวลานั้นคือ ขวลิต ตันติเมธาวี และวุฒิชัย กุลนิล (รองประธาน) ประธานสภานักศึกษา คือ
เสริมศิลป์ เรณูมาศ

บรรยายภาศของนักกิจกรรมนักศึกษาในช่วงนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า รุ่มร้อนไม่แพ้บรรยากาศในกรุงเทพฯ เนื่องจากมีการจัดเวทีชุมนุมกันทุกเดือน ณะเดียวกัน แผนปฏิบัติงานของศูนย์นิสิตฯ ที่ประสบความสำเร็จจาก 14 ตุลาคม ก็เปิดโอกาสให้ศูนย์นิสิตฯ สามารถขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ และความร่วมมือไปยังสถาบันอื่นๆ ได้ทั่วประเทศขึ้น จึงสามารถระดม ความร่วมมือได้กับทุกมหาวิทยาลัย ทุกครั้งเมื่อมีการประชุมเพื่อพิจารณา ขับเคลื่อนประเด็นสำคัญ ๆ เพื่อร่วมกับขบวนการชาวไร่ชาวนา และ ผู้ใช้แรงงาน จะมีตัวแทนนักศึกษาจาก ม.อ.ปัตตานี ไปร่วมด้วยเสมอ โดยตัวแทนสมาชิกสภานักศึกษาจะถูกส่งไปร่วมประชุมด้วยครั้งละ 2-3 คน มีประธานสโมสรนักศึกษาหรือรองประธานเป็นตัวหลัก ร่วมด้วยทีมงาน ซึ่งมีทั้งกรรมการสโมสร และประธานชมรมนักศึกษาซึ่งมักจะเป็น นักศึกษาชั้นปี 1 หรือปี 2

เครือข่ายและความสัมพันธ์เช่นนี้เองที่นำมาสู่การขับเคลื่อน กิจกรรมการชุมนุมประท้วงที่มีประเด็นชุมนุมซึ่งสอดคล้องกับการเคลื่อนไหว ของชาวนาชาวไร่และนักศึกษาจากส่วนกลางมากขึ้น โดยที่ ม.อ.ปัตตานี จะเกิดกิจกรรมลักษณะนี้ขึ้นทุก ๆ เดือน

สำหรับประเด็นท้องถิ่นนั้น เนื่องจากการประท้วงกรณีสังหารทั้ง สะพานกอดตอเพ็งคลี่คลายลงไป ทำให้ไม่มีข้อเรียกร้องที่เกี่ยวกับประชาชน ในท้องถิ่นเป็นประเด็นใหญ่นัก นอกจากการหยิบมาพูดบนเวทีประท้วงเพื่อ ขั้บเน้นให้เห็นความไม่ยุติธรรมที่ประชาชนได้รับจากการปฏิบัติของรัฐบาล ด้วยเหตุนี้ การประท้วงรายเดือนของนักศึกษาปัตตานีจึงเป็นการริเริ่มจาก กลุ่มเล็ก ๆ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาสังคมและการเมืองที่อยู่ ห่างไกลออกไป แต่ผู้สนใจเข้าร่วมชุมนุมก็ขยายตัวมากขึ้น ภายหลัง จากความตึงเครียดของการเมืองในส่วนกลาง กระทั่งก่อนเกิดเหตุ 6 ตุลาคม 4 วันการชุมนุมก็มีผู้เข้าร่วมหลายร้อยคน ดังที่อดีตสมาชิก

สถานศึกษาปี พ.ศ. 2519 เล่าว่าก่อน 6 ตุลาคม 2519 องค์การนักศึกษาได้จัดให้มีการประท้วงในมหาวิทยาลัย 4 วัน ก่อนเคลื่อนขบวนไปตั้งเวทีหน้าโรงพักปัตตานี เชิงสะพานเดชา ในวันที่ 5 ตุลาคม แต่ต้องถอนเวทีกลับมหาวิทยาลัยในตอนกลางคืนเพราะมีข่าวลือเรื่องเหตุร้าย (สมใจ สังข์แสดมภ์, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563)

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 กับการเดินทางเข้าสู่ “แดนมหัศจรรย์สยามพู”

ดังได้กล่าวแล้ว ก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคมที่กรุงเทพฯ นั้นบรรยากาศการชุมนุมประท้วงที่ยืดเยื้อในกรุงเทพฯ ได้แผ่กระจายมายังภูมิภาคต่าง ๆ จนกระทบกระเทือนต่อกิจกรรมของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานีด้วย ระหว่างการทำกิจกรรมของนักศึกษา พบว่าทหารตำรวจเข้ามาสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม เกิดขึ้นหลัง ม.อ.ปัตตานี ปิดภาคการศึกษาที่ 1/2519 เพียงไม่กี่วัน นักศึกษาส่วนใหญ่จึงเดินทางกลับบ้าน เหลือไว้แค่เพียงนักกิจกรรม และนักศึกษาที่มีภาระผูกพันอีกบางส่วนเท่านั้น นักศึกษากลุ่มนี้เห็นว่าสถานการณ์ในกรุงเทพฯ ยังคงตึงเครียด ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย และการได้พบปะร่วมประชุมกันหลายครั้งในเวทีกรุงเทพฯ ดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้พวกเขามีสำนึกว่านักศึกษาเหล่านั้นคือ “เพื่อน” และ “พี่น้อง” ปิดเทอมระหว่างภาคเรียนเพียงไม่กี่วันในสถานการณ์ตึงเครียดนั้นจึงถูกใช้ไปเพื่อติดตามสถานการณ์ของเพื่อนและพี่น้องที่กำลังเผชิญชะตากรรมอยู่ในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด หรือต่างภูมิภาค น้อยรายที่จะกลับบ้าน กิจกรรมการเมืองในรั้ว ม.อ.ปัตตานี ช่วงนี้จึงยังมีให้เห็นทั้งเปิดเผยและอำพราง โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจสอดส่องอยู่อย่างไม่คลาดสายตา

อดีตนักกิจกรรมในขณะนั้นทบทวนความทรงจำโดยที่ชี้ให้เห็นถึงความสนใจและความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี กับการเคลื่อนไหวในกรุงเทพฯ โดยนักศึกษาได้ติดตามรับฟังข่าวสารจากวิทยุและโทรทัศน์ ซึ่งมีให้เลือกอยู่เพียงไม่กี่ช่องเท่านั้น ดังตอนหนึ่งว่า สมัยนั้น วิทยุจากกรุงเทพฯ ก็ฟังได้ กระทั่งตอนกระแทก หนังสือพิมพ์ กว่าจะไปถึงก็ข้ามคืนข้ามวัน รับรู้ได้ชัดจากโทรทัศน์ที่มีไม่กี่ช่อง ว่าพี่น้องของเราถูกฆ่าที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่สนามหลวง รัฐบาลประชาธิปไตย ถูกยึดอำนาจโดยกำลังของกองทัพทหาร ประเทศกลับเข้าสู่ระบอบเผด็จการสมบูรณ์แบบอีกครั้งหวั่นไหวของดินนั้น พวกเราสับสนอลหม่าน หลังเรียกประชุมคนทำงานการเมืองกันสั้นๆ ก็แยกย้ายกันออกไป ผมและเพื่อนๆ ที่ทำงาน ‘ห้องหนังสือนางนวล’ ที่มีหนังสือดีๆ ที่ต่างควักกระเป๋าซื้อหากันมา ขอบริจาคกันมา ให้เพื่อน ๆ ได้อ่าน ต่างต้องรีบนำหนังสือแรง ๆ อย่างเจ้าของลัทธิบางเจ้า หรือหนังสือที่ต้องห้าม วรรณกรรมที่หาอ่านยาก บรรจุลงถุงพลาสติกขนาดใหญ่ (วณิช สุนทรนนท์, 2557)

ด้วยการติดตามข่าวสารผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์สมัยใหม่ คือวิทยุและโทรทัศน์ ซึ่งในห้วงเวลานั้นถือเป็นเครื่องสื่อสารที่ทันสมัยที่สุด และกำลังกระจายลงสู่ท้องถื่นกว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เหตุการณ์ 6 ตุลาคมแม้จะเกิดขึ้นห่างไกลร่วม 1,000 กิโลเมตร แต่ก็เป็นที่รับรู้ของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี พร้อมๆ กับคนทั่วประเทศ ยังผลให้นักศึกษาสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมของตนเองได้อย่างทันท่วงที

ภาพการเคลื่อนไหวดังกล่าวข้างต้น เมื่อผสมผสานกับบทบาทที่โดดเด่นขึ้นตั้งแต่หลังการมีส่วนร่วมในการประท้วงใหญ่ปัตตานี โดยเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยหยุดการเรียนการสอน กระทั่งถึงการชุมนุมในฐานะแนวร่วมของศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย นักกิจกรรมใน ม.อ.ปัตตานี

ก็ถูกจำกัดการเคลื่อนไหวเช่นกัน นักศึกษาจำนวนหนึ่งถูกเพ่งเล็งและติดตามโดยเจ้าหน้าที่ ด้วยเหตุที่ว่าพวกเขาถูกสงสัยว่าออกไปติดต่อกับกองทัพลปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท.) เขตใดเขตหนึ่งในจังหวัดสงขลา⁴ การกดดันของเจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้นักศึกษาประมาณ 5 คนหายหน้าหายตาไป ภายหลังทราบว่าได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชีวิตการเรียนของพวกเขาหลัง 6 ตุลาคม จึงต้องจบลงเพียงแค่นั้น

ช่วงเปิดเทอมใหม่ในเดือนธันวาคม นอกจาก 5 คนที่ไม่ได้กลับมาเรียนแล้ว กรรมการสโมสร และสภานักศึกษาจำนวนหนึ่งก็ถูกเรียกตัวไปสอบถาม เพื่อหาหลักฐานเรื่องความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์ นักกิจกรรมบางคนก็ต้องแสวงหาตัวเป็นเด็กเกรง บ้างก็สร้างภาพให้ตัวเองเป็นนักศึกษาเหลวไหลติดเหล้าติดการพนัน ซึ่งทำให้สามารถอำพรางกิจกรรมที่ตนได้ติดต่อกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ (สมใจ สังข์เสตมภ์, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563)

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นอกจากจะทำให้การใช้ชีวิตส่วนตัวของนักศึกษาในฐานะปัจเจกบุคคลต้องระมัดระวังขึ้นแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อรูปแบบการทำกิจกรรมของนักศึกษาไปแทบจะสิ้นเชิงอีกด้วย กล่าวคือ สโมสรนักศึกษาที่เคยมีบทบาทนำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ถูกยุบลงตามประกาศของคณะปฏิวัติที่นำโดย พล.อ.สฤษดิ์ ชะลออยู่ ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยมีก็พลอยหายเงียบไปด้วย อุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือที่เคยมีอย่างเช่น เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องโรเนียว ที่ใช้สำหรับการผลิตและเผยแพร่เอกสารสมัยนั้นทางมหาวิทยาลัยยึดคืนกลับทั้งหมด

⁴ ขณะนั้นมีย้าย ทปท.กระจัดกระจาย และโยกย้ายอยู่ในเขตสะเดา เขาน้ำค้าง เขตนาทวี ในตา เขตห้วยยอด ผาต่า เขตคลองหย่อง และวังพาว เขตอำเภอหาดใหญ่ รวมถึงในเขตจังหวัดตรัง พัทลุง และสตูล

ในห้วงเวลาอันชุลมุนนี้ กิจกรรมของกลุ่มนักศึกษากลุ่มต่าง ๆ ทั้งกลุ่มอาสา กลุ่มสังคมศาสตร์ กลุ่มนักศึกษามุสลิมฯ และอื่น ๆ ก็ต้องหยุดลงด้วย โดยเฉพาะกิจกรรมทางด้านการเมือง กลุ่มพิราบขาวซึ่งมีบทบาทสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสโมสรมากที่สุดก็ได้ชะงักลงในช่วงนี้ด้วย ห้องหนังสือนางนวลของกลุ่ม ซึ่งเคยเป็นที่ชุมนุมหัวเรี่ยวหัวแรงความคิดทางการเมือง ก็ยุบเลิกไป หนังสือ โปสเตอร์ต่าง ๆ ที่อยู่ในห้อง ต้องนำไปเก็บไปซ่อนบ้างก็เอาไปทำลาย วณิช เล่าว่า เอาหนังสือไปเผาไฟบางส่วน โดยเฉพาะเล่มที่เป็นหนังสือต้องห้าม “เผาไปร้องไห้ไป ส่วนหนึ่งโยนขึ้นไปซ่อนบนเพดานหอ 3 อีกส่วนใส่ถุงพลาสติกโยนลงหนองน้ำ หวังว่าหลังจากนั้นคงได้กลับมาเอา โดยตำรวจสันติบาล เป็นหน่วยที่เข้ามาตรวจค้นปุพรม” (วณิช สุนทรนนท์, สัมภาษณ์, 31 มีนาคม 2563) ขณะที่นักศึกษาบางคนเอาหนังสือใส่ถุงพลาสติกฝังดิน ก่อนจะย้อนกลับมาเอาภายหลังเมื่อเหตุการณ์คลี่คลาย ในหมายเหตุความทรงจำ วณิชพรรณนาไว้อย่างเร้าอารมณ์ว่า

กิจกรรมภายในมหาวิทยาลัยหลังเกิดเหตุการณ์ใหม่ ๆ ค่อนข้างจะเงียบเหงา ไม่มีใครกล้าทำอะไรกันนัก กลัวว่าจะมีความผิด กลัวว่าจะมีคนจับตามองแล้วไปฟ้องเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือทหาร กิจกรรมที่คนส่วนใหญ่ของสังคมที่นี้ชอบก็เป็นอะไรที่เกี่ยวกับบันเทิงเริงรมย์ งานบอล งานลีลาศ จึงมักจะเป็นงานแรก ๆ ที่มหาวิทยาลัยให้การสนับสนุน ส่วนพวกเรา... คนนอกหักจากเหตุการณ์วันนองเลือด ก็ให้รู้สึกอ่านทวน ทุกข์ทรมานเหลือเกินที่ต้องอดทนกับการอดทำอะไรที่ตัวเองเชื่อและชื่นชม... (วณิช สุนทรนนท์, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2563)

หลังเหตุการณ์นั้นแม้ว่าตำรวจจะไม่ได้ไปพรอมตรวจเข้ม และกดดันนักศึกษาเหมือนที่เกิดขึ้นกับนักศึกษาในกรุงเทพฯ แต่นักศึกษาจำนวนหนึ่งก็ได้เข้าไปจับอาวุธต่อสู้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วย เช่น กัลยา ชูทิพย์ หรือ “สหายเป้” ชาวจังหวัดตรังที่เข้าป่าในเขตอำเภอสะบ้าย้อย สว่าง ไหวพริบ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ชาวจังหวัดกระบี่ และกัญเกียรติ จันทราช นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ทั้งหมดเป็นนักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยกัญเกียรตินั้นเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ฯ เขตงานอำเภอสะเดา เมื่อ พ.ศ.2522 (วานิช สุนทรนนท์, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2563 และสมใจ สังข์แสดมภ์, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2563)

การสัมผัสได้ถึงความเจ็บปวดและพ่ายแพ้ของนักศึกษาที่เกิดขึ้นจากกรุงเทพฯ ทำให้กล่าวได้ว่า เป็นความเจ็บปวดที่ “ถ่ายทอดถึงกัน” (เกษม จันทรดำ, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2563) เพราะเมื่อนักศึกษามีช่องทางการเรียนรู้ร่วมกันผ่านสื่อหนังสือและข่าวสาร เช่น หนังสือพิมพ์วิทยุ และโทรทัศน์ โดยสื่อเหล่านี้มีศักยภาพในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมให้แก่กลุ่มนักศึกษา สื่อเหล่านี้ทำให้นักศึกษาสามารถจินตนาการถึงบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ไกลออกไปในฐานะ “พวกเดียวกัน” ซึ่งในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ในขณะนั้นคือกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง โดยมีมีโนทัศน์และการเคลื่อนไหวแบบสังคมนิยมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เป็นทั้งแก่นแกนของอัตลักษณ์และเป็นพื้นที่/ชุมชนในจินตนาการ

อีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการที่นักศึกษามีความรู้และความรู้เรื่องอุดมการณ์สังคมนิยมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตลอดจนความเคลื่อนไหวในเขตป่าและชนบทของสมาชิกพรรค ได้ทำให้นักศึกษาในภาคใต้ แม้จะไม่เคยพบเจอกันแต่ก็มีความตระหนักถึงอัตลักษณ์ร่วม

ในฐานะกลุ่มพวกเดียวกันกับนักศึกษา ประชาชน ขาวนา และขาวไร่ ที่ไกลออกไป เหตุการณ์ 6 ตุลาคม ที่ทำลายชีวิตของคนที่อยู่ไกลออกไป เหล่านั้นจึงกระทบกระเทือนนักศึกษาจาก ม.อ.ปัตตานีด้วย ด้วยเหตุนี้ 6 ตุลาคม จึงไม่เพียงทำให้นักศึกษาเจ็บปวดและอึดอัดที่เห็น “เพื่อนและพี่น้อง” ถูกสังหารโหด แต่ยังทำให้นักศึกษาค้นพบอัตลักษณ์ ที่สัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยของตัวเองอีกด้วย

กิจกรรมการเรียนรู้ของนักศึกษาที่ถูกจดจำไว้ตอนหนึ่งจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะดังกล่าวได้ดี วณิช ได้เล่าถึงบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาสังคมและแนวคิดทางการเมืองระหว่างนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ด้วยกัน และกับนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่น กระทั่งสามารถหล่อหลอม ให้เกิดนักศึกษาคนรุ่นใหม่ ๆ ที่สนใจเรียนรู้และสัมผัสอารมณ์เช่นนี้ อย่างต่อเนื่อง

บางคำคืน ณ ลานเสาธงหน้าตึกเรียนภาษาไทยที่ล้อมรอบด้วยต้นสนน้อยใหญ่ เรานั่งสนทนาข้ามคืนถึงปัญหาของประเทศนี้ ของคนยากคนจน แนวทางแก้ไข และข่าวคราวของบางคนที่เคยทำงานด้วยกันก่อนนี้ ด้วยความรู้สึกดีๆ ขณะนั้นว่าเพื่อนของเรายังไม่ตาย หลายๆ ครั้ง หลายๆ คืน บทเสนาอันยาวนานตั้งแต่หัวค่ำ ดำเนินไปจนถึงใกล้สาง หยดน้ำค้างตกใส่จนเปียกปอน หนาวสั่น ก่อนจากกันไปตามทาง... ตามทางเชื่อของแต่ละคน ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงซักงู้อึกฝ่ายให้หันไปหาวิธีการเดียวกันได้... อย่างน้อยๆ ก็ขณะนั้น (วณิช สุนทรนนท์, 2547)

ข้อความข้างต้นบอกเล่าถึงคือบรรยากาศหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม แม้การเคลื่อนไหวทางการเมืองจะถูกสะกดจากมณฑลอำนาจของรัฐบาลที่มาจากคณะรัฐประหารที่นำโดย ถานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรี

อันแสดงออกผ่านนโยบายเฉพาะกิจมหาวิทยาลัย และปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ตำรวจสันติบาล แต่จนแล้วจนรอด นักศึกษาก็ยังคงหาช่องทางหรือช่องว่างเพื่อทำกิจกรรมกันจนได้ โดยเฉพาะกิจกรรมบนดินที่เคยมีกลั่นอายการเมืองและการเรียนรู้ทฤษฎีบวกสถานการณ์การเมืองได้ถูกปรับมาเป็นกิจกรรมในลักษณะอาสาพัฒนาชนบท ดังปรากฏว่ากลุ่มสังคมศาสตร์ได้เลือกเอาวานิช สุนทรนนท์ มาเป็นประธานกลุ่ม แล้วปรับลักษณะกิจกรรมเป็นการออกค่ายอาสาทำนองเดียวกับที่ชมรมอาสาพัฒนาชนบทเคยทำ โดยโครงการนี้ได้ทำต่อเนื่องมาแม้หลัง 6 ตุลาคม พร้อม ๆ กันนั้นก็สร้างสรรค์กิจกรรมอื่น ๆ ที่ดูผิวเผินเหมือนไม่มีความเกี่ยวข้องกับการเมือง เช่น การออกค่ายพัฒนาโรงเรียน และการแข่งขันกีฬาฟุตบอลระหว่างวิทยาเขต ตลอดจนถึงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา ซึ่งน่าจะได้แบบอย่างมาจากประเพณีระหว่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อดีตแกนนำนักศึกษาเล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

งานบนดินที่พอทำกันได้ในตอนนั้น และคน ‘ฝ่ายซ้าย’ ให้ความสนใจและทำได้แบบเนียนสนิทที่สุดก็คืองานของชมรมอาสาพัฒนาชนบท งานนี้ นอกจากจะทำประโยชน์ให้กับเด็ก ๆ ในโรงเรียนชนบทตามต่างอำเภอไกล ๆ แล้ว พวกเราก็จะได้เรียนรู้ศึกษา เพื่อพัฒนาตัวเอง ให้เข้าใจโลก เข้าใจชีวิตได้มากขึ้น กิจกรรมค่ายอาสาฯ มีส่วนสร้างนักศึกษาจากหลากหลายสถานที่ ให้ได้เรียนรู้ถึงความจริงอีกมากมายที่มีอยู่บนแผ่นดินนี้⁵

⁵ กิจกรรมลักษณะนี้ได้สร้างประเพณีการออกค่ายอาสาแก่นักศึกษา ม.อ.ปัตตานี มาตั้งแต่หลัง 6 ตุลาคมจนถึงทศวรรษ 2530 โดยหลังจากที่นักศึกษารุ่น 6 ตุลาคมเรียนจบมาแล้ว ก็ยังได้ยื่นความร่วมมือไปยังชมรม งานชมรมได้กลายเป็นแม่เหล็กที่ดึงดูดให้รุ่นพี่ได้กลับไปเยี่ยมเยือน ม.อ.ตานี บ่อยครั้ง โดยการออกค่ายนั้นมักจะเป็นชนบทห่างไกลในจังหวัดตรัง และสตูล

กิจกรรมบนดินเหล่านี้ แน่นอมน่าย่อมมีลักษณะที่ปิดบังอำพรางกิจกรรมใต้ดินเอาไว้ด้วย เนื่องจากนักกิจกรรมบนดินที่ดำเนินกิจกรรมอยู่ในขณะนั้น ส่วนหนึ่งก็คือนักศึกษาที่เคยเคลื่อนไหวอย่างชัดเจนและเป็นแนวร่วมการชุมนุมที่กรุงเทพมหานครมาก่อน

ทั้งนี้การอำพรางกิจกรรมใต้ดินบนฐานของการปฏิบัติกิจกรรมชมรมอาสาต่างกล่าว มีลักษณะเด่นที่น่าสนใจ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 การเลือกพื้นที่เพื่อนำโครงการไปลงนั้นมักจะเป็นชุมชนที่อยู่ไม่ไกลจากฐานปฏิบัติการคอมมิวนิสต์มากนัก ดังที่ค่ายอาสาของกลุ่มสังคมศาสตร์เคยไปลงโครงการในชุมชนแถวสะพานข้ามแม่น้ำแคว นัยหนึ่งเพื่อไปเยี่ยมเยียนเพื่อนนักศึกษาหรือภักยา ชูทิพย์ หรือ “สหายเป้” ที่เข้าป่าทันทีหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม⁶ ลักษณะที่ 2 คือการใช้พื้นที่ที่ทำการกิจกรรมเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ความรู้ทางการเมือง แนวคิดทฤษฎีการปฏิวัติสังคมนิยม ผ่านการสนทนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งนักศึกษาและพันธมิตร

ขณะที่ในอีกด้านหนึ่ง กิจกรรมในมหาวิทยาลัยยังมีการโรเนียวเอกสารความรู้เกี่ยวกับการเมืองแบบสังคมนิยมแจกจ่ายเป็นแผ่นปลิวบ้างเป็นจดหมายสนทนาไปปะติดหรือเสียบไว้ให้เพื่อนนักศึกษาทั่วไปได้อ่านตามสถานที่ต่าง ๆ บ้าง อย่างไรก็ตามก็ดี กิจกรรมใต้ดินนี้ก็ดำเนินการยากยิ่งเนื่องจากมหาวิทยาลัยได้ยึดเครื่องมือของชมรมและสโมสรนักศึกษาเดิมไปหมดแล้ว จึงต้องทำเครื่องสกรีนชนิดทำมือแทนเครื่องโรเนียวเสร็จแล้วแอบใส่กระเป๋ากลับไปแจกจ่ายระหว่างทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ตอนไปเชียร์ฟุตบอลที่หาดใหญ่และสงขลา เป็นต้น ดังคำบอกเล่าว่า

⁶ การเลือกพื้นที่ทำกิจกรรมนี้อาจสัมพันธ์กับปมทางจิตวิทยาเกี่ยวกับจินตนาการชนวนที่นักศึกษาค่าย “โนป่า” ของพรรคคอมมิวนิสต์ด้วย ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และดินแดนมหัศจรรย์ที่กลุ่มนักศึกษามีความสนใจใคร่รู้ ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะคล้ายคลึงกันในหมู่นักศึกษาแทบทุกมหาวิทยาลัยในภาคใต้ที่เคยเคลื่อนไหวช่วงนั้น เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒวิทยาเขตสงขลา ก็เลือกจัดกิจกรรมใกล้ๆ ที่เขาดงของพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ในอำเภอท่งหวาย จังหวัดพัทลุง อำเภอโคกโพธิ์ (ทรายขาว-ใกล้เขาดงสะพานข้ามแม่น้ำแคว) จังหวัดปัตตานี อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง (จตุร พญทอง, 2558, น.65) ส่วนนักศึกษา ม.อ.ปัตตานีเคยเลือกพื้นที่ โรงเรียนบ้านควนฟ้าแลบ ที่จังหวัดพัทลุง โรงเรียนบ้านปายาง อ.ปะเหลียน จ.ตรัง โรงเรียนในชุมชนบ้านทุ่งดินลุ่ม ป่าแก่งบ่อหิน อ.ทุ่งหว้า จ.สตูล เป็นต้น (วานิช สุนทรนนท์, 2563)

อุปกรณ์ที่เป็นเทคโนโลยีต่ำสุดอย่างเครื่องพิมพ์ดีด เครื่อง
โรเนียวชนิดมือหมุน ที่พวกเราใช้เป็นเครื่องมือผลิตเอกสาร หรือ
จุลสาร ก็ถูกห้ามใช้ไปเสียทั้งหมด แต่พวกเราไม่เคยคิดจะยอมแพ้
รุ่นน้องคนหนึ่ง ไม่รู้ไปได้วิธีการทำเครื่องถ่ายเอกสารคน
ยากมาจากไหน... แต่ผมคาดว่ามันจะเป็นความรู้และทักษะที่ได้
จากการเข้า ๆ ออก ๆ ไปพบปะเรียนรู้กับสมาชิกกองทัพลดแอก
ในป่า เขามาหาผม แล้วเราก็ช่วยกันทำมันขึ้นมาเครื่องหนึ่งเล็ก ๆ
หลักการง่าย ๆ ก็คล้าย ๆ กับการทำตัวสกรีนเสื้อ... กลางค้ำ
กลางคั่น ดึงคั่น เราสองคนจะยังไม่นอน มุ่งมั่นรีดเอกสารออกมา
ทีละแผ่น ๆ จนต่อมา เจ้าของหอพักเอกชนที่ผมพักอยู่แอบเห็น เขา
ไม่ว่าอะไร แต่ชอบเรียกพวกเราในเวลาต่อมาว่า ‘ไอ้พวก
คอมมิวนิสต์’ หลังจบแล้ว ผมกลับไปเยี่ยมก็ยังหยอกล้อเรียกขานอยู่
เช่นนั้น... หอพักนี้พวกเรที่ตั้งชื่อให้ว่า ‘หอโหด’ และทราบว่ายัง
มีการเรียกเช่นนี้ต่อ ๆ กันมาอีกนาน (วณิช สุนทรนนท์, 2557)

วณิชเล่าว่า ด้วยเครื่องมือสำเนาเอกสารที่สร้างขึ้นมานั้นเอง
ทำให้ผู้นำนักศึกษาสามารถใช้เป็นหน่วยผลิตเอกสารเพื่อแอบนำออกไป
สื่อสารถึงเพื่อนนักศึกษาทั้งในและนอกมหาวิทยาลัยได้ด้วย ทั้งนี้หากเผยแพร่
ในเขตมหาวิทยาลัยจะสะดวกมากกว่า เนื่องจากอาจนำไปเหน็บทิ้งไว้
ตามลานสน (ลานกิจกรรม) ตามหอพักทั้งในและนอกรั้ว ส่วนกับเพื่อน
นักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นก็จะนำไปแจกจ่ายลับ ๆ เวลาที่มีกิจกรรมร่วมกัน
อย่างไรก็ดี ต่อมานักศึกษาที่แจกจ่ายเอกสารได้ดินนี้ก็ถูกทหารจับกุมตัวไป

การหลั่งไหลของความรู้จาก “ในป่า”

อย่างไรก็ดี เนื่องจากหนังสือความรู้ต่าง ๆ ที่นักศึกษาเคยสะสมและแลกเปลี่ยนกันอ่านถูกเก็บซ่อน ทำลายไปเกือบจะทั้งหมดในช่วงก่อนและระหว่างเหตุการณ์ 6 ตุลาคม การที่จะนำข้อมูล ความรู้ หรือเรื่องราวใด ๆ มาตีพิมพ์เป็นเอกสารเพื่อแจกจ่ายจึงอาจจะยุ่งยากไม่แพ้กระบวนการทำที่ขาดเทคโนโลยีที่เคยมี (เนื่องจากมหาวิทยาลัยเรียกคืนกลับ) ทางออกของนักกิจกรรมเหล่านี้ก็คือการนำความรู้ “จากป่า” นำเอาออกมาสรุปและบอกเล่าเป็นเอกสารโรเนียว ผู้ที่นำออกมาได้แก่นักศึกษาที่เดินทางเข้าออกระหว่างมหาวิทยาลัยกับฐานที่มั่นกองทัพลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย โดยมีนักศึกษาที่ลักลอบทำกิจกรรมนี้คือสมใจ สังเกตมภ์ และสมมาต บรรจงรัตน์

ทั้งนี้ สะพานที่เชื่อมนักศึกษาเหล่านี้เข้าสู่การเรียนรู้แบบเข้า-ออก หรือไม่ได้เข้าไปอยู่ถาวรในฐานปฏิบัติการจะมีอยู่ 3 กลุ่มด้วยกัน คือ 1) อดีตเพื่อนนักศึกษาที่เข้าไปอยู่ถาวร 2) สหายผู้จัดตั้งมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ในเขตงานจังหวัดสงขลา 3) เพื่อนนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาอื่น ๆ

โดยการเดินทางเข้าไปยังฐานปฏิบัติการนั้น เงื่อนไขเบื้องต้นจะเน้นค่ายที่มีเพื่อนนักศึกษาจำนวนหนึ่งได้หลบหนีเข้าไปอยู่ประจำก่อน ทั้งนักศึกษาวิทยาเขตปัตตานีเอง วิทยาเขตหาดใหญ่ ตลอดจนจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตสงขลา นักศึกษาจากหาดใหญ่และสงขลาอยู่ใกล้ชิดกับ “จัดตั้ง” หรือฝ่ายมวลชนในเมืองหรือที่เรียกว่า “เขตขาว” มากกว่า ทำให้หลายคนได้เข้าไปอยู่บ่อย ๆ พวกเขา “เดินทางเข้า ๆ ออก ๆ ระหว่างเมืองกับป่า นำเอกสารนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ฯ มาแอบเผยแพร่กับเพื่อน ๆ ในมหาวิทยาลัย” (วาณิช สุนทรนนท์, 2547, น.45) ซึ่งเรียกว่า เป็น “งานใต้ดิน” อย่างหนึ่ง โดยความรู้ที่ได้คือความรู้และแนวทางการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์

แห่งประเทศไทย (ประยูร วิเศษ, สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2563) บ้างก็เป็นความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมและความเคลื่อนไหวของสหายจากเขตงานอื่น ๆ ในภาคใต้ ซึ่งทำให้นักศึกษารุ่นใหม่มีความฮึกเหิมและกล้าหาญที่จะร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทั้งในฐานะผู้ปฏิบัติ และแนวร่วมที่อยู่ในเมืองและในมหาวิทยาลัย ทำหน้าที่เป็น “จัดตั้ง” ในสถาบันการศึกษา ซึ่งทางพรรคต้องการมากกว่าการสนับสนุนให้เข้าป่าจับปืนร่วมต่อสู้เป็นการถาวร (ประยูร วิเศษ, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2563) บางเรื่องก็มีลักษณะการสร้างกำลังใจ และปลอบปลุกซึ่งกันและกัน โดยอาจมีเอกสารเกี่ยวกับทฤษฎีเข้ามาเสริมเติมบ้าง

ฐานปฏิบัติการกองทัพลดแลกประชาชนแห่งประเทศไทยของพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ในเขตป่าอำเภอต่าง ๆ รายรอบ ทั้งนาทวี สะบ้าย้อย คลองหอยโข่ง หาดใหญ่ และสะเดา ในช่วงหลัง 6 ตุลาคม จึงเป็น “แดนมหัศจรรย์” ที่เยาวชนยุคนั้นอยากเรียนรู้ พรรคคอมมิวนิสต์ฯ ได้ส่ง “สหายพัน” (สมคิด ทองสง, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2563) ออกมาจัดตั้งนักศึกษาในเมือง โดยความรับผิดชอบของสหายคนนี้นั้นพื้นที่ทั้งสงขลาและปัตตานี ทำให้มีนักศึกษาจำนวนหนึ่งสามารถเข้า-ออกระหว่างมหาวิทยาลัยกับเขตงานของ ทปท. ได้อย่างอิสระ โดยทางสมาชิก ทปท. จะอำนวยความสะดวกในด้านกรับ-ส่งเป็นอย่างดี มีจุดนัดพบกันกลางเมืองหาดใหญ่

“เวลาเข้าป่า อยู่ๆ เราจะเข้าไปไม่ได้ เราต้องไปกับจัดตั้งหรือคนที่จัดตั้งส่งมา เขาเป็นคนพาไปจุดนัดพบแรก หอนาฬิกาหาดใหญ่ ต่อจากนั้นคงเป็นแนวร่วมชาวบ้านเอารถยนต์มารับ เอาไปทิ้งไว้อีกจุดกลางปายาง แล้วมีคนขับรถจักรยานยนต์มารับ แวะกินข้าวบ้านแนวร่วม เดินเท้าไปนอนที่ขนาในป่าคืนหนึ่ง รุ่งเช้ามีดึกเดินทางต่อจนถึงค่าย มี ไปถึงก็มีสมาชิก พ.ค.ท. ตั้งแถว

ปรบมือต้อนรับ ทุกค่ายมี pattern ทำนองนี้ทั้งหมด จัดตั้งเขาไม่ได้เดินทางไปกับเรา เพราะอาจจะเสียลับ แคนำไปจุดนัดพบเพื่อเดินทางต่อจุดแรกเท่านั้น” (สมใจ สังข์เสตมปี, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2563)

การให้สิทธินักศึกษาจำนวนหนึ่งเดินทางเข้าไปสู่ “แดนมหัศจรรย์” แห่งค่ายพรรคคอมมิวนิสต์นั้น ทำให้มีนักกิจกรรมอีกจำนวนมากรอคอยข่าวสารความรู้ต่าง ๆ ที่จะถูกนำออกมาเพื่อ “เล่าต่อ” สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเสน่ห์และชวนให้เกิดกลุ่มสนทนาที่ไม่เป็นทางการขึ้นอย่างต่อเนื่อง วาณิช ย้ำว่าการที่มีเพื่อนนักศึกษา สมัยที่นักศึกษาแหกกันเข้าไปใหม่ ๆ การได้ยินข่าวคราวที่ส่งมาจากภายใน เป็นเรื่องที่ชวนตื่นเต้นดีใจยิ่งนัก ข่าวสารส่วนหนึ่งมาจากเพื่อนนักศึกษาฝ่ายซ้ายบางคนที่ไม่ได้ตัดสินใจออกไปสู้รบในชนบทเต็มรูปแบบ แต่มีการเข้าไปเยี่ยมเยือนเพื่อน ๆ ในพื้นที่ไม่ไกลนักเป็นครั้งคราว

ทั้งนี้เอกสารที่เป็นที่สนใจ และ “ชวนตื่นเต้น” มักจะเกี่ยวข้องกับแนวคิดและภารกิจเชิงอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือว่าเป็น “เอกสารแรง ๆ” เพราะเป็นเอกสารต้องห้ามที่ผิดกฎหมายไม่สามารถครอบครองได้ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย โดยเฉพาะเอกสารนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ ที่มีเนื้อหาโน้มน้าวอารมณ์และความคิดให้นักศึกษาได้ไฝ่ฝันถึงอนาคตที่งดงามของสังคมไทยซึ่งวาดฝันไว้ เอกสารชุดนี้ก็ผ่านมาถึงทีมงานนักกิจกรรม ม.อ.ปัตตานีด้วยเช่นกัน โดย “เพื่อนคนหนึ่ง เรียนด้วยกันมาตั้งแต่ชั้นประถมฯ และได้เรียนคณะดี ๆ ที่หาดใหญ่ เขาเข้าไปหาเพื่อน ๆ ในป่าแล้วกลับออกมาเยี่ยมผมถึงปัตตานีแบบปิดลับ มากกว่าหนึ่งครั้ง” (วาณิช สุนทรนนท์, 2547) ซึ่งลักษณะการบอกเล่าและสนทนาในกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยอย่างไม่เป็นทางการนี้เองที่ทำให้

เกิดมวลชนแนวร่วมขึ้นอีกเป็นจำนวนมากในรั้วมหาวิทยาลัย ไม่เพียงแต่ในม.อ.ปัตตานี เท่านั้น แต่ขยายขอบข่ายไปยังวิทยาลัยครูต่าง ๆ ทั่วภาคใต้อีกด้วย (เกษม จันทรดำ, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2563)

จากความทรงจำข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในห้วงเวลาหลัง 6 ตุลาคม นั้นกิจกรรมและการเคลื่อนไหวของนักศึกษาเป็นไปในลักษณะเครือข่ายที่มีพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเป็นผู้เชื่อมโยง ซึ่งในขณะนั้น บริเวณเขตงานทางภาคใต้ ฝ่ายจัดตั้งของพรรคก็ได้มุ่งเป้าจัดตั้งกับประชาชนทั่วไป รวมถึงกลุ่มเยาวชนคนหนุ่มสาวด้วย แม้จะไม่ได้เป็นกลุ่มเยาวชนที่เรียนระดับอุดมศึกษาก็ตาม อดีตสหทัยวัยรุ่นคนหนึ่งเล่าว่าขณะตนอยู่ในวัย 12 ขวบ ก็ได้เข้าไปเยี่ยมเยียนค่ายคอมมิวนิสต์ในเขตงานคลองหอยโข่ง เข้าไปอยู่จนกระทั่งได้ไปอยู่หน่วยแพทย์ เรียนรู้ทักษะการรักษาโรคทั้งแผนปัจจุบันและแพทย์แผนจีน (ประยูร วิเศษ, สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2563)

การรื้อถอนระบบกิจกรรมนักศึกษาในรูปสโมสร และสถานศึกษาหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม กินเวลามาถึงปี พ.ศ. 2521 เมื่อสถานการณ์ตึงเครียดเริ่มผ่อนคลาย มหาวิทยาลัยก็อนุญาตให้มืองค์กรนักศึกษาอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ใช่รูปแบบเดิม หากเป็นเพียงการอนุญาตให้มีการเลือกตั้งตัวแทนประธานนักศึกษาทางอ้อม โดยให้มีการเลือกตั้งตัวแทนคณะแต่ละชั้นปีก่อนแล้วให้ตัวแทนละชั้นไปลงมติเลือกตั้งประธานนักศึกษาอีกต่อหนึ่ง โดยมีผู้นำนักศึกษาคนแรกในระบบใหม่นี้คือ วาณิช สุนทรนนท์

แม้บรรยากาศจะคลี่คลายไปมากแล้ว แต่สำหรับนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี ในช่วงนี้ ชาวคราวเรื่องนักศึกษาเข้าป่าติดต่อกับพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยังมีนักศึกษาที่ถูกสอดส่องจับตามองภายใต้กฎหมายความมั่นคง โดยมีคนหนึ่งถูกจับกุมและควบคุมตัวไปสอบสวนที่ค่ายอิงคยุทธบริหารจนผู้บริหารในขณะนั้นคือ ปัญญ์ ยวนแหล รองอธิการบดี พร้อมประธานนักศึกษาต้องเดินทาง

ไปเจรจาเพื่อขอให้ปล่อยตัว นักศึกษาผู้นั้นเสียชีวิตอย่างมีเงื่อนไขในเวลาต่อมา (วานิช สุนทรนนท์, 2547) และนักศึกษาผู้นี้ก็เป็นคนสุดท้ายในตำนานของ ม.อ.ปัตตานี ที่ได้ยืนยันให้เห็นบทบาททางการเมืองของนักศึกษาในหัวงารมณณ์เดือนตุลาคมแห่งประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

บทสรุป

ผลพวงของ 6 ตุลาคม 2519 หาได้ขีดเส้นใต้จบลงที่ พ.ศ. 2521 แต่อย่างใด แต่ประวัติศาสตร์สังคมไทยครั้งนี้ได้สร้างและหล่อหลอมวิธีคิดเกี่ยวกับกิจกรรมของนักศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัยให้มีความสัมพันธ์กับทางการเมืองและสังคมมากขึ้น จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นวันมหาวินาศสำหรับ ม.อ.ปัตตานีแล้ว เป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของกิจกรรมนักศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน สังคม และการเมืองอย่างใกล้ชิด ดังปรากฏตลอดทศวรรษ 2520 กิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาชนบทนั้น ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่ผูกขาดโดยชมรมอาสาเท่านั้น แต่ชมรมอื่น ๆ ก็พยายามสร้างกิจกรรมในลักษณะ “พัฒนาชนบท” ด้านต่าง ๆ ขึ้นมาด้วย โดยพยายามให้ครอบคลุมการพัฒนาชนบทที่รอบด้าน ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความคิด/อุดมการณ์และความเชื่อ การแพทย์ ตลอดจนการศึกษา และการอ่านออกเขียนได้

กิจกรรมลักษณะอาสดังกล่าวนี ในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง แม้จะเกิดขึ้นและแพร่กระจายอย่างรวดเร็วมาตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แต่ในมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นอย่างโดดเด่นหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคมเป็นต้นมา กระทั่งแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วตลอดช่วงทศวรรษ 2520 จากมหาวิทยาลัยลงสู่วิทยาลัยครู และวิทยาลัยเทคโนโลยีต่างๆ (สาทร ดิษฐสุวรรณ, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563)

ขณะเดียวกัน ในช่วงเวลานี้ กิจกรรมอาสาโดยองค์กรนักศึกษา ส่วนกลางได้พยายามผลิตซ้ำความสำเร็จของศูนย์นิสิตนักศึกษา แห่งประเทศไทยภายหลัง 14 ตุลาคม ที่สามารถประสานงานกับเพื่อน นักศึกษาสถาบันต่าง ๆ เพื่อกระจายกิจกรรมไปทั่วประเทศ จึงพยายาม สร้างองค์กรนักศึกษาค่ายอาสาที่เป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันต่าง ๆ ทั่วประเทศ ใช้ชื่อหน่วยประสานงานว่า “องค์กรค่ายอาสาพัฒนา 14 สถาบัน (21 วิทยาเขต)” ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2527 เนื่องจากเห็นว่าในช่วง ต้นทศวรรษ 2520 การทำงานค่ายอาสาพัฒนาในรั้วมหาวิทยาลัยต่าง ๆ แม้จะได้รับอิทธิพลเชิงคุณภาพมาจากการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ก่อนและ หลัง 6 ตุลาคม แต่ก็ยังขาดการประสานงานอย่างเป็นขบวนการ ในองค์กรนี้ ชมรมที่ทำกิจกรรมในลักษณะอาสาพัฒนาชนบทของ ม.อ.ปัตตานี ก็ได้เข้าร่วมด้วยในลำดับที่ 9 มีการจัดงาน “เบิกฟ้าชนบทไทย” และทำหนังสือที่ระลึกในชื่อเดียวกันแจกจ่าย แนวทางการดำเนินกิจกรรม ของกลุ่มนี้คือการเปิดโอกาสให้ชมรมในแต่ละมหาวิทยาลัยได้ไปเรียนรู้ ความจริงจากชนบท “และต้องการนำมาเผยแพร่ให้ผู้คนได้รับรู้ถึงปัญหา ที่เกิดขึ้นกับเพื่อนร่วมแผ่นดินเดียวกัน เพื่อนำมาซึ่งหนทางแห่งการ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน... การดำเนินงานยึดหลัก การเผยแพร่ปัญหาชนบทเพื่อให้ประชาชนในส่วนต่าง ๆ ได้รับรู้ถึงความเป็น ไปของสังคมตนเอง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ขมขื่น ปัญหาที่ดิน ทำการ ปัญหาสาธารณสุข หรือการเมืองก็ตาม” (กองบรรณาธิการ, 2528, น.คำนำ)

หากพิจารณาในด้านเนื้อหา จะพบว่านักศึกษารุ่นทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ก็ยังคงสืบทอดแนวคิดในการอธิบายสังคมตามแนวทาง สังคมนิยมอยู่อย่างเข้มข้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ก่อนจะค่อย ๆ เจือจาง ลงในช่วงต้นทศวรรษ 2530 โดยปัญหาที่นักศึกษาให้ความสำคัญและ

กลายเป็นแก่นแกนในการขับเคลื่อนกิจกรรมของพวกเขา ก็คือ ปัญหาด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ประเพณีและวัฒนธรรม ผู้ใช้แรงงาน สิทธิเด็ก และสิทธิสตรี รวมถึงปัญหาชนชั้น และระบบราชการที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งยังคงอยู่ในกรอบอธิบายปัญหาสังคมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอยู่

สำหรับนักศึกษา ม.อ.ปัตตานี กิจกรรมของพวกเขาก็นำหนักไปที่การพัฒนาชนบท การได้เข้าร่วมองค์กรในลักษณะนี้เองที่ได้กลายเป็นสายสัมพันธ์และแรงบันดาลใจที่ทำให้เกิดการสานต่ออุดมการณ์ของนักศึกษา จากรุ่นก่อนและหลัง 6 ตุลาคม 2519 สู่รุ่นทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2530 ดังจะพบว่าในทศวรรษนี้ มีนักกิจกรรมที่เติบโตมาจากกิจกรรมอาสาพัฒนาชนบทเรื่อยมา เช่น สุทธิพงศ์ ธรรมวุฒิ สุภาทิพย์ โมราลาย สาทิพย์ วงศ์หนองเตย เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

หนังสือและเอกสาร

- กลุ่มกฎบรรทัด. (2544). *บนเส้นทางกฎบรรทัด ตำนานการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของประชาชนพัทลุง-ตรัง-สตูล*. กรุงเทพฯ: กลุ่มกฎบรรทัด.
- กองบรรณาธิการ. (2528). *ประวัติศาสตร์ร่ำพันจากบาดแผลและการต่อสู้ของชาวไร่ชาวนาไทย*. ใน *เบิกฟ้าชนบท*. กรุงเทพฯ: องค์การค่าย 14 สถาบัน.
- กองบรรณาธิการ. (2547). *ประกายไฟ ไม่ลามทุ่ง ความล้มเหลวของกองทหารปลดแอกประชาชนมุสลิมไทย*. *ฟ้าเดียวกัน*, 2(3), 232-240.
- จรรยา หนูทอง. (2558). จากค่ายอาสาถึงฐานที่มั่นพรรคคอมมิวนิสต์ในภาคใต้: ชีวิตนักศึกษาเมื่อ 4 ทศวรรษก่อน. *รุสมีแล*. 36 (4), 61-67.

- บัญชา สำเร็จกิจ. (2556). บริบททางประวัติศาสตร์กับกำเนิดมหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. *สงขลานครินทร์ ฉบับ
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. 19(4), 109-158.
- ปรีชา แม่นมินทร์. (2526). พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
(วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ.
- พิเชฐ แสงทอง. (2550). *วาทกรรมวรรณกรรม เปิดกระบวนทัศน์ใหม่ใน
วรรณกรรมศึกษา*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิเชฐ แสงทอง. (2563). ความเป็นมาของการจัดการขายแดนใต้: เรื่องเล่า
การประท้วงกรณีสะพานกอตอสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.
รัฐมิแล. 36(4), น.61-67.
- วานิช สุนทรนนท์. (2554). *ประท้วงปัตตานี ความทรงจำที่เริ่มจะลางเลือน*.
ตรัง: คนตรัง.
- วานิช สุนทรนนท์. (2557). “ใครบางคนที่ยากไปก่อนกาลเวลา...” สืบค้น
จาก [https://web.facebook.com/100001088808564/
posts/1204774439568838/](https://web.facebook.com/100001088808564/posts/1204774439568838/)
- สมยศ เพฆา. (บ.ก.). (2552). *กรณีดังแดง*. พิษณุ: คณะกรรมการประสาน
งานการก่อสร้างอนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์ดังแดง.
- สุรินทร์ พิศสุวรรณ. (2529). *สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้กับปัญหามนุษยชน*.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เสลา เรขะจุ. (2512). *บุกแดนผู้ก่อการร้าย*. พระนคร: ประมวลสาส์น.
- อารีเพ็ญ อุตรสินธุ์. (2558). *กลุ่มสลาดัน กลางกระแสประชาธิปไตยแบ่งบาน*.
กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับอิสลาม.

เอกรินทร์ ต่วนศิริ. (2552). ขบวนการนักศึกษามุสลิมใน 14 ตุลา 16. ใน
สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ (บ.ก.), *เดือนตุลาฯได้เงาสงครามเย็น* (น.
78-103). กรุงเทพฯ: มูลินนิธิ 14 ตุลา.

การสัมภาษณ์

ดวงมน จิตรจ้านง (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563)
วรรณชัย ไตรแก้ว (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563)
สาทร ดิษฐสุวรรณ (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2563)
สมคิด ทองสง (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2563)
สมใจ สังข์แสดมปี (สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2563)
วานิช สุนทรนนท์ (สัมภาษณ์, 31 มีนาคม 2563 และ 3 เมษายน 2563)
เกษม จันทรดำ (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2563)
ประยูร วิเศษ (สัมภาษณ์, 4-5 เมษายน 2563)